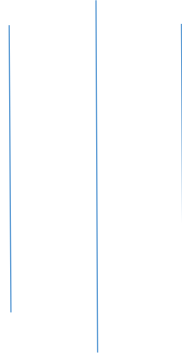

स्वास्थ्य नीति २०७७

कालिमाटी गाउँपालिका, सल्यान
कर्णाली प्रदेश
नेपाल

पालिका स्तरीय स्वास्थ्य नीति २०७७

विषय सुचि

पेज नं.

१. पृष्ठभूमि	३
२. समिक्षा	३
२.१ कालिमाटी गाउपालिकाको संक्षिप्त परिचय	३
२.२ विगतमा गरिएका प्रयासहरु :	४
२.३. विद्यमान स्थिती तथा लक्ष	४
३. विद्यमान स्वास्थ्य समस्या, चुनौती र अवसरहरु	६
३.१ समस्याहरु :	६
३.२ चुनौतीहरु :	६
३.३ अवसरहरु :	७
४. नीतिको औचित्य, निर्देशक सिद्धान्त, भावि सोच, ध्येय, लक्ष्य र उद्देश्यहरु	७
४.१ औचित्य :	७
४.२ निर्देशक सिद्धान्तहरु :	७
४.३ भावी सोच :	८
४.४ ध्येय :	८
४.५ लक्ष्य :	८
४.६ उद्देश्यहरु :	८
५. नीतिहरु	८
६ प्रमुख रणनीतिहरु	९
७. संस्थागत संरचना	२०
८. आर्थिक पक्ष	२०
९. अनुगमन र मूल्यांकन	२१
१०. जोखिम	२१
११. नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना	२१
१२. खारेजी	२१

स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीति २०७७

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान, २०७२ ले नागरिकको मौलिक हकको रूपमा आधारभूत र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्ने र आफ्नो स्वास्थ्य सेवा र उपचारको सम्बन्धमा जानकारी पाउने व्यवस्था गरेको अवस्थामा गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवामा पहुँच पुर्याउने र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गर्नु स्थानिय सरकारको दायित्व रहेको छ। संघिय संरचना अनुसार स्वास्थ्य सेवा व्यवस्थापनको लागि हाल भएको मानव संसाधन, सिप र दक्षताको उच्चतम उपयोग गरी स्वास्थ्य सेवा जस्तो सम्बेदनशिल क्षेत्रमा बिगतमा हाँसिल भएका उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई थप जवाफदेही र मर्यादित बनाई सहज र सर्वसुलभ पहुँचको व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ। स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएका प्रगतिहरूलाई विकासका प्रमुख सूचकहरूको रूपमा लिइन्छ। गाउँपालिका भित्र गरिब, दुरदराजका नागरिकहरू अझै पनि आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँचबाट बञ्चित रहेको अवस्था छ। त्यसैगरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा मार्फत मानव विकास सुचाङ्कमा सुधार ल्याई गाउँपालिकाको समग्र विकासको लागि प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था गर्न आवश्यक देखिएको छ।

गाउँपालिका भित्र मातृ तथा नवजात शिशु स्वास्थ्यमा उल्लेख्य सुधार गरी मृत्यु दरलाई वाञ्छित तहसम्म घटाउनु, बह्रदै गएको नसर्ने रोगको प्रकोप रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नु र कुनै पनि बेला हुनसक्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी विपदको पुर्व तयारी तथा व्यवस्थापन गर्नु, जेष्ठ नागरिक, शारीरिक र मानसिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति, एकल महिला, खास गरी गरिब, सीमान्तकृत र जोखिममा रहेका समुदायलाई आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र पहुँच योग्य बनाउनु गाउँपालिकाको दायित्व भित्र पर्दछ।

वर्तमान संघीय संरचना अनुसार सबै स्थानीय तहका हरेक वडामा एक स्वास्थ्य संस्था स्थापना गर्न, पालिका स्तरिय अस्पताल निर्माण एवम् संचालन, जनउत्तरदायी एवं कुशल व्यवस्थापनको माध्यमबाट आवश्यक सबै स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गरी स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास, विस्तार र सुधार गर्दै विद्यमान तथा सम्भावित नयाँ चुनौतीहरूलाई सही ढङ्गले सम्बोधन गरेर गाउँपालिका बासीहरूको स्वास्थ्य प्रबर्धन, संरक्षण, सुधार र पुनर्स्थापन गर्न कालिमाटी गाउँपालिकाको स्वास्थ्य नीति, २०७७ तयार गरी लागू गरिएको छ।

२. समिक्षा

२.१ कालिमाटी गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

कालिमाटी गाउँपालिका सल्यान जिल्लाको दक्षिण पश्चिममा अवस्थित एक गाउँपालिका हो। यस गाउँपालिकाको उत्तरमा बनगाड कृपिण्डे नगरपालिका, शारदा नगरपालिका र सुर्खेत जिल्ला, पश्चिममा बर्दिया जिल्ला, पूर्वमा कालिमाटी गाउँपालिका र दाङ जिल्ला तथा दक्षिणमा बाँके जिल्ला रहेको छ। यस गाउँपालिकाका नामाकरण यस भेगकै प्रसिद्ध कालिमाटी गंगामाला भगवतीको नामबाट राखिएको र साविकका कालिमाटी रामपुर, कालिमाटी काल्चे, काप्रेचौर तथा लक्ष्मीपुर गरी ४ गाविसहरू समावेश गरी यस गाउँपालिकाको निर्माण गरिएको हो।

भूण्डै ५००.७२ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस कालिमाटी गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या २३००५ जना रहेको छ भने कुल जनसंख्याको ५०.९ प्रतिशत महिला र ४९.१ प्रतिशत पुरुषको जनसंख्या रहेको छ। यसैगरी जातिगत विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा बढि क्षेत्री (४०.७७%) त्यसपछि मगर (३४.५६%) र कामी (१०.६८%) लगायतका अन्य विविध जात जातिको बाहुल्यता रहेको छ।

२.२ विगतमा गरिएका प्रयासहरू

यस कालिमाटी गाउँपालिकामा मानव सभ्यताको विकास क्रमसंगै विभिन्न सामाजिक तथा साँस्कृतिक मूल्य मान्यता र व्यक्तिगत ज्ञान सीपमा आधारित उपचार पद्धतिबाट विकास हुँदै आएको भएता पनि औपचारिक रूपमा आधुनिक चिकित्सा सेवा प्रणालीको शुरुवात वि.सं २०३० साल साविकको कालिमाटी काल्चे गा.वि.स.मा काल्चे स्वास्थ्य चौकी स्थापना पछि भएको मान्न सकिन्छ। उक्त स्वास्थ्य चौकीले तत्कालिन अवस्थामा ठूलो क्षेत्रफललाई समेटेर सेवा दिने गरेको थियो। वि.सं. २०४८ को राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिले आधारभूत स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्यले तत्कालीन सबै गाउँ विकास समितिहरूमा उपस्वास्थ्य चौकी, इलाकाहरूमा स्वास्थ्य चौकी, प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरू स्थापना गर्ने रणनीति अनुरूप वि.सं २०५० पछि कालिमाटी रामपुर, काप्रेचौर तथा लक्ष्मीपुर उप स्वास्थ्य चौकी स्थापना गरिएको थियो जुन हाल स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति भएका छन्।

वि.स. २०६२/६३ को जनआन्दोलन पश्चात बनेको अन्तरिम संविधानले स्वास्थ्यलाई जनताको आधारभूत अधिकारको रूपमा स्थापित गर्दै निःशुल्क स्वास्थ्य सेवाको अवधारणालाई विकसित गरे अनुरूप गाउँपालिका अर्न्तगतका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट अत्यावश्यक निःशुल्क उपचार सेवा शुरु गरी गाउँबासीको स्वास्थ्यको हक सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरेको छ। नेपालको संविधान २०७२ ले निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका साथै आकस्मिक स्वास्थ्य सेवालाई मौलिक हकको रूपमा निर्दिष्ट गरे बमोजिम निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सर्वव्यापी पहुँच बढाउन आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्याकेज २०७५ तयार गरी स्थानिय तह समेतको जिम्मेवारी स्पष्ट पारि कार्यान्वयन गरिएको छ। संघीयता कार्यान्वयनका क्रममा स्थानिय तहको स्वास्थ्य क्षेत्रका जिम्मेवारीहरू पूरा गर्न गाउँपालिका अर्न्तगत स्वास्थ्य शाखाको स्थापना गरिएको छ भने यस मातहतका स्वास्थ्य चौकीहरू हस्तान्तरण भएका छन्। गाउँपालिकाको प्रयासमा प्रयोगशाला सहितको स्वास्थ्य सेवा कालिमाटी स्वास्थ्य चौकीमा सञ्चालन भइराखेको छ, यसै गरि साविकमा स्वास्थ्य चौकी नरहेका वडाहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरू क्रमशः स्थापना भई सञ्चालनमा आएका छन्।

यस गाउँपालिकामा स्वास्थ्यको क्षेत्रमा स्थानिय आवश्यकताका आधारमा समानीकरण अनुदान अर्न्तगतको रकम विनियोजन गरि प्रभावकारी कामहरू संचालन भई रहेको छ। आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्न तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा गरेका उपलब्धिहरूलाई संरक्षण गर्दै आगामी दिनहरूमा उपलब्ध तथ्यहरूमा आधारित योजना निर्माण गर्न आवश्यक धरातल र वैधानिकता प्रदान गर्नका लागि गाउँपालिकाले स्वास्थ्यको बस्तुस्थिति भल्कने गरि स्वास्थ्य प्रोफाइल तथा वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्ने गरेको छ।

२.३. विद्यमान स्थिती तथा लक्ष

सल्यान जिल्लाको कुल जनसंख्याको करिब ९.५ प्रतिशत जनसंख्या बसोबास गर्ने यस कालिमाटी गाउँपालिकाको जनघनत्व ४६ प्रतिवर्ग कि.मि. रहेको छ भने औषत परीवार संख्या ५.३ जना रहेको छ। यस गाउँपालिकामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न ४ वटा स्वास्थ्य चौकी, ३ आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र, ३ वटा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, १७ गाँउघर क्लिनिक, २१ खोप क्लिनिक, ३६ जना महिला स्वास्थ्य स्वयम्सेविका कार्यरत छन्। गाउँपालिका अर्न्तगत पाँचवटै परिवार नियोजनका साधन प्रदान सेवा कुनै पनि स्वास्थ्य सेवा प्रदान हुन नसकेको तथा ४ वटा स्वास्थ्य संस्थाबाट सुचिकृत बर्थिड सेन्टरबाट प्रसुती सेवा उपलब्ध छ। आ.व. २०७६।७७ मा DHIS-2 मा प्रविष्ट गरिएको तथ्याङ्क अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्याको ८२ प्रतिशत जनसंख्याले बहिरंग सेवा लिएका र सो मध्ये ५९ प्रतिशत महिलाहरूले सेवा लिएको देखिन्छ। यस गाउँपालिका अर्न्तगतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा ४० जना स्वास्थ्यकर्मी द्वारा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिँदै आइएको छ। स्वास्थ्य मन्त्रालय व्यवस्थापन महाशाखाबाट दिइएको आ.व. ०७।७८ को अनुमानित जनसंख्यालाई आधार मानेर स्वास्थ्यकर्मी र जनसंख्याको अनुपात हेर्दा १२४३ जना जनसंख्यालाई १ जना प्यारामेडिक्स तथा १३७४ जना जनसंख्यालाई १ जना नर्स हुन आउँछ। यस गाउँपालिकामा कार्यरत जम्मा ४० जना स्वास्थ्यकर्मीहरू मध्ये गाउँपालिका हाल १० जना अ.न.मी. ८ जना अ.हे.व., ४ जना ल्याव असिस्टेन्ट र १२ जना कार्यालय सहयोगीहरू करारमा भर्नागरी स्वस्थ सेवा दिई रहेको छ।

यस गाउँपालिकामा बालविवाह, किशोरावस्थामा विवाह गर्ने तथा कम उमेरमा गर्भवति हुने संख्या उच्च रहेको छ । जसको परिणाम स्वरूप कम तौलको शिशु जन्मने, समय भन्दा अगाडि जन्मने, कुपोषण तथा मृत्युदर बढ्ने लगायत आमाहरूमा अन्य प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरू रहेका छन् । विगत केहि वर्ष देखि स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउन आउनेको संख्यामा बृद्धि भएता पनि गुणस्तरयुक्त प्रसुति सेवाकोअभै अभाव रहेको छ भने पूर्वाधारको कमी, सामाजिक साँस्कृतिक मूल्य मान्यताहरू आदि कारणहरूले गर्दा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सुत्केरी हुन आउने महिलाको संख्यामा बृद्धि हुन सकेको छैन । यस गाउँपालिकामा ७७ प्रतिशत बालबालिकाले मात्र पूर्ण खोप पाएका छन् ।

केही महत्वपूर्ण स्वास्थ्य सूचकहरूलाई राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सूचकसँग तुलना गरी दीगो विकास लक्षको आधारमा कालिमाटी गाउँपालिकाले लिएको सन् २०२५ सम्मको पञ्च वर्षिय लक्ष देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

सि. नं.	सूचकहरू	राष्ट्रिय तथ्याङ्क NDHS 2016	प्रादेशिक तथ्याङ्क NDHS 2016	कालिमाटी गाउँपालिकाको तथ्याङ्क DHIS-2			गाउँपालिकाको पञ्चवर्षीय लक्ष २०२५	विकास लक्ष्य २०३०	कैफियत
				२०७४ /७५	२०७५ / ७६	२०७६ / ७७			
१	प्रथम पटक गर्भजाच गराउने महिलाको प्रतिशत (कुनैपनि बेला)			५८	६०	७०	९०		
२	सिफारिस गरिए अनुसार ४ पटक गर्भजाच गराउने महिलाको प्रतिशत	५८.८	६२	३३	४५	५१	७५	९०	
३	सुत्केरी पश्चात ३ पटक जाच गराउने महिलाको प्रतिशत	५७.३	२४	५	११	१३	७०	९०	
४	परिवार नियोजनका आधुनिक साधनहरूको प्रयोग गरिरहेका १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरूको प्रतिशत	४३	१८	१६	१८	२१	४०	६०	
५	संस्थागत प्रसुतीको प्रतिशत	५७.४	५९	२७	३४	३८	७०	९०	
६	सबै आधारभूत खोप पाएका बच्चाहरूको प्रतिशत (पूर्ण खोप)	७८	७५	५८	६९	७७	९५		
७	२ वर्ष मुनिका कुपोषित बालबालिकाहरूको संख्या						०		

उल्लेखित सूचकहरूमा समग्रमा नेपाल तथा प्रदेशको उल्लेखनीय सफलता हासिल गरिसकेको अवस्थमलाई तुलना गर्दा पालिकाको अवस्था निकै कमजोर देखिएको छ जसको पछाडि यस पालिकामा विभिन्न प्रकारका थुप्रै समस्या तथा चुनौतीहरूको विद्यमान रहेको छ । केही प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् ।

३. बिद्यमान स्वास्थ्य समस्या, चुनौती र अवसरहरु

३.१ समस्याहरु :

३.१.१ भौगोलिक बिशिष्टता र समतामूलक हिसाबले स्वास्थ्य संस्थाहरुको अपेक्षित रूपमा व्यवस्था हुन नसकेकोले सवै तह, वर्ग र क्षेत्रका समुदायको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच पुरयाउन कठिनाइ ।

३.१.२ अबैध पनि महिलाहरु घरैमा सुत्केरी हुने, किशोरावस्थामै बिवाह गर्ने र बच्चा जन्माउने गरेकाले मातृ तथा नवजात शिशु र पाँच वर्ष मुनीका बालबालिकाको मृत्युदरमा कमी आउन नसकेको ।

३.१.३ ज्येष्ठ नागरिक तथा फरक क्षमता भएका ब्यक्तिहरुको स्वास्थ्य उपचार, किशोर किशोरीहरुको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाको स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्थापन कमजोर रहेको ।

३.१.४ स्वास्थ्य संस्थाहरुमा दरवन्दी अनुसारका स्वास्थ्यकर्मीहरु पूर्ति हुन नसकेको ।

३.१.५ औषधी तथा औषधीजन्य सामग्रीहरुको नियमित आपूर्ति ब्यवस्थापन, उचित भण्डारण र कोल्डचेनको प्रभावकारी ब्यवस्थापनको अभावका कारणले आपूर्ति तथा वितरणमा सहज पहुँच हुन नसकेको ।

३.१.६ नसर्ने खालका रोगहरु जस्तै: क्यान्सर, मुटु, मृगौला, मधुमेह र मानसिक रोगहरुको रोकथाम र नियन्त्रण गर्नमा कठिनाइ ।

३.१.७ केही स्वास्थ्य संस्थाहरुको भौतिक अवस्था कमजोर भएको, समयानुकुल सुधार गर्न नसकिएकोले गुणस्तरीय र प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुन नसकेको ।

३.१.८ गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुचमा कमी र भौगोलिक विकटता एवं छरिएर रहेको वस्तीहरुको कारण सेवा प्राप्त गर्न जान कठीन भएको कारण नवजात शिशु, बाल स्वास्थ्य तथा मातृ स्वास्थ्य जस्ता सेवामा पनि अपेक्षित लक्ष्य हासिल हुन नसकेको ।

३.१.९ स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएको लगानीको समुचित सदुपयोग सहितको स्वास्थ्य सेवा र ऐन नियमका कार्यान्वयनको सम्वन्धमा नियमित र प्रभावकारी अनुगमनको कमी ।

३.१.१० गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको सहभागीता ब्यवस्थित गर्न नसकिएको ।

३.१.११ स्थानीय स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा ब्यवस्थापन समितिहरुलाई आफ्नो भूमिका र जिम्मेवारी प्रति क्रियाशील गराई स्वास्थ्य संस्था स्तरबाट नै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने संयन्त्रको विकास गर्न नसकिएको ।

३.१.१२ गाउँपालिका अर्न्तगत चिकित्सकीय एबम् विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्नका लागि संस्थागत बिकास हुन नसकेको ।

३.१.१३ स्वास्थ्य सुचकहरुमा उल्लेख्य प्रगति हासिल हुन नसकेको तथा सुचकहरुमा दिइएको लक्ष बास्तविक जनसंख्या भन्दा अधिक रहेको देखिएको ।

३.२ चुनौतीहरु :

३.२.१ निजि क्षेत्रलाइ स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी गर्न अभिप्रेरित गर्दै सार्वजनिक निजि साभ्केदारीमा सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवाको बिस्तार र स्तरोन्नती गर्नु ।

३.२.२ दूरदराज एबम् आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकहरुमा सर्वसुलभ औषधी उपचार र स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गर्नु ।

३.२.४ कालिमाटी गाउँपालिकाभित्र राज्यले अङ्गीकार गरेको आधारभूत एवम् आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई प्रत्येक नागरिकको घरदैलोमा पुऱ्याउनु ।

३.२.५ स्वास्थ्य क्षेत्रमा व्यक्तिगत रुपमा हुने खर्चलाई कम गर्नका लागि नागरिकहरुमा व्यवहार परिवर्तन गर्न र प्रबर्द्धनात्मक एवम् प्रतिकारात्मक उपचार सेवाको उपयोगितामा सुधार गर्नु ।

३.२.६ विद्यमान स्वास्थ्य संस्थाहरु र प्रत्येक वडामा रहेका आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरुको सेवाग्राही मैत्री पूर्वाधार विकास गरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको पद्धतीको पुर्ण रुपमा स्थापना गर्नु ।

३.२.७ परम्परागत रुपमा अपनाईउदै आएका रूढीवादी विश्वास, मुल्य र मान्यताहरुलाई फड्को मार्दै स्वस्थ सामाजिक अभ्यासमा पूर्ण रुपले रुपान्तरण ल्याउनु ।

३.२.८ आयुर्वेद तथा बैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीको अनुसन्धान, उत्पादन र प्रयोगमा ल्याउनु ।

३.३ अवसरहरु :

३.३.१ गाउँपालिका सेवाको समानुपातिक वितरण, पहुँच र उपभोग बढाउन स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी तथा गैह्र सरकारी क्षेत्रसँगको साभेदारीलाई सदुपयोग गर्ने ।

३.३.२ गाउँपालिका भित्रका सामाजिक, साँस्कृतिक तथा भौगोलिक विशिष्टताका आधारमा नीति तथा योजना निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्ने ।

३.३.३ राजनैतिक परिवर्तन र संघियताको सन्दर्भमा स्थानीय स्तरबाटै स्रोत परिचालन र अनुगमन गर्ने ।

३.३.४ स्वास्थ्य क्षेत्रमा आधुनिक प्रविधिको पहुँचमा बृद्धि, एकिकृत सुचना प्रणालीलाई सुदृढीकरण गर्ने ।

४. नीतिको औचित्य, निर्देशक सिद्धान्त, भावि सोच, ध्येय, लक्ष्य र उद्देश्यहरु

४.१ औचित्य :

गाउँपालिकावासीहरुको स्वास्थ्य, सरसफाई एवम प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धिको हकलाई सुनिश्चित गर्न नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरुको लागि प्रदत्त गरेको एकल अधिकार र तीन वटै तहका सरकारहरुको साभ्भा अधिकारको प्रभावकारी एवम् सफल कार्यान्वयन गर्न मार्गनिर्देशीत हुन जरुरी छ । गाउँपालिका भित्र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाह र नागरिकहरुमा स्वास्थ्य सेवाको उपयोगितालाई अभिवृद्धी गरी राष्ट्रिय नीति, प्रादेशिक नीति र नेपाल सरकारले अन्तराष्ट्रिय स्तरमा गरेका प्रतिबद्धताहरुलाई आत्मसात गर्दै गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्य सेवा प्रणालीलाई थप सुदृढ र व्यवस्थित गरी जवाफदेही र जन उत्तरदायी संगठनात्मक स्वास्थ्य संरचना निर्माण गर्नका लागि समेत स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीतिको आवश्यकता रहेको छ ।

४.२ निर्देशक सिद्धान्तहरु :

गाउँवासीको स्वास्थ्य सम्बन्धि संविधान प्रदत्त हक र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि देहाय बमोजिमको निर्देशक सिद्धान्तहरुको आधारमा यो नीति लागु गरिएको छ ।

४.२.१ आधारभुत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा मौलिक अधिकार ।

४.२.२ समतामूलक र सामाजिक न्यायमा आधारित स्वास्थ्य सेवा ।

४.२.३ सार्वजनिक निजी साभेदारी ।

४.२.४ बैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीको संरक्षण, प्रवर्धन तथा अनुसन्धान ।

४.२.५ समानता र जवाफदेहिता, नागरिकको सहभागिता ।

४.२.६ बहुक्षेत्रीय समन्वय र सहकार्य ।

४.३ भावी सोच :

गाउँपालिकाका सबै नागरिकहरू स्वस्थ रही उत्पादनशील र गुणस्तरीय जीवन यापन गर्न सक्षम हुने ।

४.४ ध्येय :

सामाजिक परिचालन तथा साभेदारी प्रवर्द्धन र सहकार्यमा उपलब्ध साधनस्रोतको यथोचित व्यवस्थापन गरी नागरिकहरूको स्वस्थ रहन पाउने मौलिक अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने ।

४.५ लक्ष्य :

गुणस्तरीय र प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको स्थापना गरी स्वास्थ्य सेवामा समावेशीता र समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने ।

४.६ उद्देश्यहरू :

- (क) गाउँपालिकाका मातहतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न सक्ने गरी आवश्यक औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवं जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको स्थापना गर्ने,
- (ख) गाउँपालिकाका नागरिकलाई संविधान प्रदत्त स्वास्थ्य सम्बन्धि अधिकारको उपभोग गर्न पाउने वातावरण सृजना गर्ने,
- (ग) स्वस्थ जीवन शैली, सरसफाइ, व्यवहार परिवर्तन र प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा मार्फत गाँउ/ नगरवासीको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्ने,
- (घ) स्वास्थ्य क्षेत्रको आवश्यकता पहिचान, योजना तर्जुमा, ब्यावस्थापन र अनुगमनमा जनसहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
- (ङ) स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी नीजि, बहुपक्षीय साभेदारी तथा सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने ।

५. नीतिहरू

कालिमाटी गाउँपालिकाको विशिष्टकृत भौगोलिक अवस्था तथा स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी समस्या र चुनौतिलाई सम्बोधन गर्दै गाउँपालिकाका नागरिकहरूलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न गाउँपालिकाले देहाय बमोजिम नीतिहरू अवलम्बन गरेको छ

नीति ५.१ गाउँपालिकाबासीलाई निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ५.२ गाउँपालिकाबासीहरूमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सहजीकरण गर्न न्युनतम पूर्वाधार सहितको प्रतिकारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक, निदानात्मक, सामान्य उपचार एवम् चिकित्सकीय सेवाको विस्तार र स्तरोन्नति गरिने छ ।

नीति ५.३ सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, किशोरावस्थाको स्वास्थ्य, प्रजनन स्वास्थ्य तथा परिवार योजना सेवाको विकास र विस्तार गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ५.४ औषधी, औषधीजन्य सामग्री, उपकरणहरूको खरिद, आपूर्ति र वितरण एवं प्रयोगलाई सुदृढ गरिने छ ।

नीति ५.५ गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्तिलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा अधि बढाइनेछ ।

नीति ५.६ गाउँपालिकाबासीलाई जीवनशैली परिवर्तन गर्न अभिप्रेरित गर्दै नसर्ने रोगको रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारका लागि विभिन्न कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।

नीति ५.७ गुणस्तरीय, सर्वसुलभ औषधि उपकरणमा सर्वसाधारणको सहज पहुँच बनाउने तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा आधुनिक प्रविधिको उपयोगलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

नीति ५.८ सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा आकस्मिक सेवा संचालनमा ल्याई गाउँबासीहरुको आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

नीति ५.९ स्वास्थ्य सूचना प्रणाली र स्वास्थ्य अनुसन्धानलाई गुणस्तरीय बनाई अनुसन्धानबाट प्राप्त परिणामलाई गाउँपालिकाको योजना, नीति, रणनीति विकास गर्न प्रभावकारी उपयोग गरिनेछ ।

नीति ५.१० गाउँपालिका बासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गर्ने र लक्षित बर्ग जस्तै ज्येष्ठ नागरिक, भिन्न क्षमता भएका नागरिक, विपन्न, किशोर किशोरी, सिमान्तकृत, विभेदमा परेका, जनयुद्ध तथा जन आन्दोलनका घाईते, शहीद तथा वेपत्ता परिवार, एकल महिलाको स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ५.११ सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट संचालित स्वास्थ्य सेवामा गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य, अनुगमन तथा नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति ५.१२ स्वास्थ्य क्षेत्रमा नीतिगत ,संगठनात्मक तथा व्यवस्थापकीय संरचनामा सुधार ल्याई स्वास्थ्य सुशासन कायम गरिने छ ।

नीति ५.१३ खाद्य विविधीकरण र स्थानिय स्तरमा उपलब्ध खाद्य वस्तुहरुमा जोड दिदै पोषण व्यवहार परिवर्तन गर्ने तथा पत्रु खाना लाई निरुत्साहित गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रमहरु नियमित रुपमा संचालन गरिनेछ ।

नीति ५.१४ जनसंख्या व्यवस्थापनलाई गाउँपालिकाको विकासको मुल खम्बाको रुपमा संस्थागत गर्ने ।

नीति ५.१५ संकटाभिमुख अबस्था, प्रकोप ,विपद् र महामारी नियन्त्रण जस्ता कार्यका लागि सरोकारवाला सँगको समन्वयमा स्वास्थ्य सेवा प्रभावकारी रुपमा परिचालन गरिने छ ।

नीति ५.१६ गाउँ भित्र उत्पादन हुने फोहोर एबम संक्रमण जन्य बस्तुहरुको उचित विसर्जन र व्यवस्थापन गर्दै व्यक्तिगत, सामाजिक एबम संस्थागत सरसफाई को अबस्थामा सुधार ल्याइने छ ।

नीति ५.१७ जनस्वास्थ्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नका लागि प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक तथा प्रेषण सेवाको विकास तथा विस्तार गरिने छ ।

नीति ५.१८ आयुर्वेद तथा गाउँपालिकामा प्रचलित बैकल्पीक चिकित्सा पद्धतीहरुको आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा विस्तार गरी समन्वयत्माक रुपमा सेवा प्रवाहलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।

६ प्रमुख रणनीतिहरु

नीति ५.१ गाउँपालिकाबासीलाई निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।

रणनीतिहरु :

१.१ गाउँपालिका भित्रका प्रत्येक वडाहरुमा स्थापित स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट न्युनतम मापदण्ड सहितको निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरु प्रभावकारी रुपमा उपलब्ध गराईनेछ ।

१.२ भुगोल र जनघनत्वका आधारमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरू स्थापना, विस्तार, स्तरोन्नती तथा एकिकृत गरिनेछ ।

१.३. भौगोलिक रूपले दुर्गममा रहेका नागरिकको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच बढाउन गाउँघर क्लिनिकलाई थप व्यवस्थित र विस्तार गरिने छ ।

१.४ वडागत घरधुरी, जनसंख्या र सेवाको सूचक स्थितिको यकिन तथ्याङ्क राखिनेछ ।

नीति ५.२ गाउँपालिकाबासीहरूमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सहजीकरण गर्न न्यूनतम पूर्वाधार सहितको प्रतिकारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक, निदानात्मक, सामान्य उपचार एबम् चिकित्सकीय सेवाको विस्तार र स्तरोन्नति गरिने छ ।

रणनीतिहरू :

२.१ संघीय र कर्णाली प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी गाउँपालिका क्षेत्रमा २५ शैयाको अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।

२.२ गाउँपालिकाभित्रका साविकका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने सेवा र पुर्वाधारको स्तरोन्नती गर्दै लगिनेछ । सबै स्वास्थ्य संस्थामा न्यूनतम सेवा मापदण्डको कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।

२.३ हरेक वडा तथा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुग्न नसकेका नागरिकलाई लक्षित गरी प्रसुति केन्द्र, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, आवश्यकताअनुसार सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई, गाउँघर क्लिनिक, खोप क्लिनिक तथा घुम्ती सेवा मार्फत टोलवस्ती हुँदै घरदैलो सम्म स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरिनेछ ।

२.४ नाक, कान, घाटी, दन्त, मानसिक र आँखा चिकित्सालाई विस्तार गरी उपचार गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ ।

२.५ विशेषज्ञ शिविरहरू मार्फत स्वास्थ्य संस्थाहरू र भौगोलिक रूपमा विकट स्थानहरूमा स्क्रिनिङ सेवाहरू (Uterine Prolapses, Obstetrics Fistula, RFT, VIA, Diabetes, HTN, PAP smear) सेटलाइट सेवा, गर्भवतीहरूको लागी ग्रामिण अल्ट्रासोनोग्राफी कार्यक्रमहरू लागु गरिनेछ ।

२.६ स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वच्छ खानेपानी, सरसफाई, बिजुली (वैकल्पिक व्यवस्था सहित) र इन्टरनेट सेवाको व्यवस्था गरिनेछ ।

२.७ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक पुर्वाधार, उपकरण, कर्मचारी आवासको राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार क्रमागत रूपमा व्यवस्था गरिनेछ ।

२.८ प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा प्रबर्द्धनका लागि नमुना स्वास्थ्य संस्था, नमुना टोल र नमुना स्वास्थ्यकर्मी अभियान शुरुगरी क्रमागत रूपमा विस्तार गरिनेछ ।

२.९ प्रसुती गृह संचालका लागि मानव श्रोत तथा भौतिक साधन सम्पन्न गराइनेछ र प्रसुती केन्द्रहरूमा आमाघर तथा स्तर अनुसार नवजात शिशु कर्नरको सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।

२.१०.गाउँभित्र सामुदायीक एबम् विधालय नर्सिङ्ग कार्यक्रमलाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा लागु गरिने छ ।

नीति ५.३ सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, किशोरावस्थाको स्वास्थ्य, प्रजनन् स्वास्थ्य तथा परिवार योजना सेवाको विकास र विस्तार गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।

- ३.१ नवजात शिशु तथा बालरोगको एकीकृत व्यवस्थापनलाई थप सुदृढ गर्दै यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ३.२ आधारभूत तथा आकस्मिक प्रसूती सेवालालाई सुदृढ गर्दै गर्भवती, सुत्केरी तथा नवजात शिशुको जटिलतायुक्त स्वास्थ्य अवस्थाको व्यवस्थापनको लागि आकस्मिक प्रेषण प्रणालीलाई थप व्यवस्थित गरिने छ ।
- ३.४ गाउँपालिका भित्रका सुत्केरी आमाहरूलाई प्रसूति पछिको तेश्रो भेटमा प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवा नर्सिंग कर्मचारी मार्फत घरमै गई प्रदान गरिनेछ । समयमै गर्भवती तथा सुत्केरी आमाहरूलाई सुचना तथा जानकारी दिन संस्थागत मोवाईल सेट तथा आवश्यकता अनुसार रिचार्जको लागि व्यवस्थापन गरिने छ ।
- ३.५ विभिन्न वर्ग, जाती धर्म तथा क्षेत्रमा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यको अवस्था विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार परिवार योजना कार्यक्रम बनाई लागू गरीनेछ ।
- ३.६ सुरक्षित गर्भपतन सेवालालाई थप व्यवस्थित गर्दै गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाईने छ । लिंग पहिचानको आधारमा गरीने गर्भपतनलाई पूर्णरूपमा निरुत्साहित गरीनेछ ।
- ३.७ गुणस्तरीय यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मापदण्ड अनुसारको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गरीनेछ ।
- ३.८ गाउँपालिकाका सबै स्वास्थ्य संस्थालाई किशोर किशोरी मैत्री बनाई सेवा प्रदान गर्न सक्षम बनाइने छ । साथै किशोर किशोरीहरूको सहभागितामा जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- ३.९ नमूना परिवार तथा नमूना जोडीलाई पुरस्कृत गर्ने पद्धती अवलम्बन गरिनेछ ।

नीति ५.४ औषधी, औषधीजन्य सामग्री, उपकरणहरूको खरिद ,आपूर्ति र वितरण एवं प्रयोगलाई सुदृढ गरिने छ ।

रणनीतिहरू :

- ४.१ औषधि र चिकित्साजन्य सामग्रीहरूको व्यवस्थित आपूर्ति र भण्डारणको लागि गाउँपालिकामा मेडिकल स्टोर को व्यवस्था गरिने छ ।
- ४.२ प्रत्येक वर्ष तथ्यमा आधारित औषधी खरिद योजना प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ ।
- ४.३ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा औषधि भण्डारणको लागि व्यवस्थित भण्डारकक्षको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
- ४.४ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा र पालिका स्तरमा औषधि तथा सामग्रीको आकस्मिक माग बिन्दु र स्वीकृत मौज्जात परिमाणलाई सन्तुलनमा राख्ने व्यवस्था अनिवार्य गरिनेछ ।
- ४.५ कुनै पनि सहयोगी वा दातृ निकायबाट स्वास्थ्य संस्थाको लागि हुने औषधि तथा सामग्रीको सहयोगलाई गाउँपालिकाको एकद्वार प्रणालीमार्फत व्यवस्थित गरिनेछ ।
- ४.६ स्वास्थ्य संस्था स्तरमा स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन समितिको रोहबरमा औषधी तथा सामग्रीको दाखिला गर्ने, म्याद गुज्रेका औषधी तथा सामग्रीलाई नस्ट गर्ने र आवश्यक औषधी माग गर्ने प्रक्रियालाई अनिवार्य रूपले लागू गरिनेछ ।
- ४.७ सबै स्वास्थ्य संस्थामा उपलब्ध औजार, उपकरण र औषधि तथा अन्य सामग्रीहरूको अध्यावधिक गरी प्रभावकारी सप्लाई चेन व्यवस्थापनको लागि बिद्युतीय आपूर्ति व्यवस्थापन प्रणाली (eLMIS) बाट गरिनेछ

४.८ स्वास्थ्य संस्थामा अत्यावश्यक औषधी तथा सामाग्रीको नियमित उपलब्धताको सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य संस्थामा आकस्मिक औषधी तथा उपकरण खरिदको लागि अनिवार्य रूपमा बजेट विनियोजन गरी लागु गरिनेछ ।

४.९ प्रतिकारात्मक संभार, खरिद उपरान्त संभार आदी सिद्धान्तलाई व्यवहारिक रूपमा लागु गरिनेछ । उपकरणहरूको मर्मत तथा सम्भारकालागि सम्बन्धीत निकायसँग समन्वय गरिनेछ ।

नीति ५.५ गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्तिलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा अघि बढाइनेछ ।

रणनीतिहरू :

५.१ राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार हुने गरी स्वास्थ्य जनशक्ति व्यवस्थापन गर्दै लगिनेछ ।

५.२ विशेषज्ञ तथा मध्यम स्तरका स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादनका लागि संघीय, प्रदेश सरकार एवं सम्बन्धित शिक्षालयसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

५.३ जवाफदेहीपूर्ण एवं प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पहिचान, उत्पादन, परिचालन गर्न तथा कार्यरत चिकित्सक एवं स्वास्थ्यकर्मीको दिगो सेवा प्रवाह गर्ने चाहना बृद्धीका लागि उत्प्रेरणजन्य क्रियाकलाप लागु गरिनेछ । संघ तथा प्रदेश सरकारद्वारा स्वास्थ्यकर्मिलाई तोकिएको प्रोत्साहन भत्ता तथा अन्य सुविधा सुनिश्चित गरिनेछ ।

५.४ गाउँपालिकाभित्र कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीको समुचित व्यवस्थापनको लागि वृत्ति विकास प्रणालीद्वारा व्यवस्थित गरिनेछ । सेवाग्राहीको भार तथा जनसंख्या विश्लेषणको आधारमा पालिका भित्र कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई आवश्यकताको आधारमा सरुवा तथा काजमा राखेर स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट समानुपातिक रूपमा सेवाको व्यवस्थापन गरिने छ ।

५.५ स्वास्थ्यकर्मीको सेवाको निरन्तरताको लागि सेवा करार, पुल दरबन्दि जस्ता उपायहरूको अवलम्बन र यसका लागि आवश्यक समन्वय गरिने छ ।

५.६ स्वास्थ्य जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि निश्चित मापदण्ड बनाएर जेहेन्दार, विपन्न, दलित र पछाडि पारिएका परिवारका सदस्यहरूलाई अध्ययनको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरीनेछ ।

५.७ पालिका अन्तर्गत कार्यरत कर्मचारीहरूको निर्दिष्ट कार्यविवरण तयार गरिनेछ र कार्य विवरणको आधारमा कर्मचारीहरूको कार्य मुल्यांकन गर्ने, मुल्यांकनको आधारमा सम्मान गर्ने प्रणाली लागु गरिने छ ।

५.८ लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको सिद्धान्तमा आधारित मानव संशाधन योजना एवम कार्यविधि तयार गरिने छ र यसकै आधारमा कर्मचारीको नियुक्ति र पदस्थापना गरिने पद्धति लागु गरिने छ ।

नीति ५.६ गाउँपालिकाबासीलाई जीवनशैली परिवर्तन गर्न अभिप्रेरित गर्दै नसर्ने रोगको रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारका लागी विभिन्न कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।

रणनीतिहरू :

४.१. सुर्तिजन्य, मादक पदार्थ र अन्य स्वास्थ्यलाई हानी गर्ने बस्तुहरूको उत्पादन, विक्रि वितरण र उपभोगलाई निरुत्साहीत, नियन्त्रण तथा नियमन गर्न आवश्यक कानून बनाई लागु गरिनेछ ।

६.२ सुर्तिजन्य, मादक पदार्थ जस्ता हानीकारक बस्तुहरूको किनवेच र उपभोगलाई सार्वजनिक संस्था र स्थानमा निषेध गरिनेछ । सामाजिक विकृती र कुलतमा लागेका व्यक्तिहरूलाई सुधार गर्न जीवन उपयोगी तालिम तथा मनोपरामर्श सेवा लगायतका कार्यक्रमहरू लागु गरिने छ ।

६.३ नैराशयता तथा मानसिक रोगलाई न्यूनीकरण गर्न प्राथमिक मानसिक स्वास्थ्य सेवालाई सबै तहका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ, साथै निश्चित स्थान र समयमा विशेषज्ञ मानसिक स्वास्थ्य सेवा, योग शिविर र मनोसामाजिक परामर्श सेवा संचालन गरिनेछ ।

६.४ उच्च रक्तचाप, मधुमेह, मृगौला रोग, मुटुरोग, अर्बुदरोग, दम, मोटोपना जस्ता नसर्ने रोगहरुको निदान, उपचार र व्यवस्थापन गर्न विशेष एकिकृत अभियान संचालन गरिने छ । साथै नसर्ने रोग सम्बन्धि Essential Package of Non Communicable Diseases सबै स्वास्थ्य संस्थामा बिस्तार गर्दै लगिनेछ ।

६.५ स्वस्थ जीवनशैली, शारीरिक व्यायाम, उचित खानपान, नियमित स्वास्थ्य परीक्षण जस्ता स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका कृयाकलापहरू संचालन गरिनेछ ।

६.६ खोपबाट बचाउन सकिने रोगहरुको उन्मूलन, निवारण र नियन्त्रणका लागि निगरानी कार्य गरिनेछ र पुर्ण खोपयुक्त गाउँपालिका कायम गरिनेछ ।

६.७ स्वस्थ जीवनयापनको लागि गाउँस्तरिय योग शिविर तथा फिजिओथेरापी सेवा संचालन गरिनेछ ।

नीति ५.७ गुणस्तरीय, सर्वसुलभ औषधि उपकरणमा सर्वसाधारणको सहज पहुँच बनाउने तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा आधुनिक प्रविधिको उपयोगलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

रणनीतिहरु :

७.१. सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा गुणस्तरीय औषधी वितरण हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

७.२ औषधीको गुणस्तर र मूल्य नियन्त्रण गर्नका लागि मुल्य तोक्नुका साथै नियमित अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।

७.३ कानून बमोजिम निजि औषधि पसल, निदान केन्द्र र अस्पताल निर्माण एबम संचालन गर्न निजि सरकारी साभेदारी क्षेत्रलाई समेत प्रोत्साहन गरिने छ ।

७.४ निजि क्षेत्रलाई औषधि व्यवसायको अनुमति पत्र प्रदान गर्ने, निगरानी तथा अनुगमन गर्ने, औषधिहरुको न्यायोचित मूल्य निर्धारण गर्नका लागि गाउँपालिका स्तरीय स्वास्थ्य सुशासन एवं गुणस्तर सुनिश्चितता तथा अनुगमन समितिमाफत गरिनेछ ।

नीति ५.८ सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा आकस्मिक सेवा संचालनमा ल्याई गाउँबासीहरुको आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

रणनीतिहरु :

८.१ गाउँपालिकाभित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा आकस्मिक सेवा कक्षको स्थापना गरिने छ ।

८.२ गाउँपालिका अन्तर्गतका कुनै पनि नागरिक वा व्यक्तिको आकस्मिक स्वास्थ्य उपचारको लागि कार्यविधि तयार गरी कोष निर्माण एबम् संचालनमा ल्याईनेछ ।

८.३ मातृ नवशिशु र गर्भवती महिलाहरुको आकस्मिक अवस्थाको व्यवस्थापनको लागि प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा **“मातृ तथा नवजात शिशु आकस्मिक कोष”** स्थापना तथा थप व्यवस्थित गर्दै लगिने छ ।

८.४ तोकिएका स्वास्थ्य संस्था तथा प्रसुति केन्द्रहरु बाट २४ घण्टा आकस्मिक सेवा प्रवाह हुनेछ ।

८.५ गाउँपालिकाभित्र सरकारी, निजी, सामुदायीक रुपमा संचालन हुने एम्बुलेन्स एवम् सब बाहन सेवालार्ई निर्देशिका एवम् मापदण्ड तयार गरी व्यवस्थित तरिकाले संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । यसको उपलब्धता बढाउनुका साथै शुल्कमा नियमन गरिनेछ ।

नीति ५.९ स्वास्थ्य सूचना प्रणाली र स्वास्थ्य अनुसन्धानलार्ई गुणस्तरीय बनाई अनुसन्धानबाट प्राप्त परिणामलार्ई गाउँपालिकाको योजना, नीति, रणनीति बिकास गर्न प्रभावकारी उपयोग गरिनेछ ।

रणनीतिहरु :

९.१ गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्य सम्बन्धि सूचना व्यवस्थित गर्ने स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्यकर्मी, सहयोगी निकाय र अनुसन्धानकर्तालार्ई प्रोत्साहित गर्न उत्कृष्ट अनुसन्धानकर्ता, स्वास्थ्य कर्मी एवम् संस्थालार्ई वार्षिक रुपमा सम्मान गरिनेछ ।

९.२ गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सूचना प्रणाली तथा अनुसन्धानबाट आएका निष्कर्ष तथा राष्ट्रिय एवम् प्रादेशीक प्रतिबद्धतालार्ई योजनामा समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

९.३ गाउँपालिकाको एकीकृत स्वास्थ्य सूचना प्रणालीमा सूचनाको शुद्धता, समय बद्धता र पूर्णतामा निगरानी गरी गुणस्तरीय बनाईनेछ ।

९.४ गाउँपालिकाको स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट नै On line Reporting (DHIS2 / eLMIS) लार्ई बिस्तार तथा नियमित गरिनेछ ।

९.५ तथ्यांक वा तथ्यमा आधारित रही यो स्वास्थ्य नीति आवश्यकता अनुसार परिमार्जन वा संसोधन समेत गर्दै लगिने छ ।

नीति ५.१० गाउँपालिका बासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गर्ने र लक्षित बर्ग जस्तै ज्येष्ठ नागरिक, भिन्न क्षमता भएका नागरिक, विपन्न, किशोर किशोरी, सिमान्तकृत, बिभेदमा परेका, जनयुद्ध तथा जन आन्दोलनका घाईते, शहीद तथा वेपत्ता परिवार, एकल महिलाको स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्था गरिने छ ।

रणनीतिहरु :

१०.१ गाउँपालिकाभित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट प्रवाह गरिने स्वास्थ्य सेवाहरु बालमैत्री, किशोरकिशोरी मैत्री, ज्येष्ठ नागरिकमैत्री, अपाङ्गमैत्रीका साथै सिमान्तकृत, बिभेदमा परेका, एकल महिलाको विशेष पहुँचमा हुनेछन् ।

१०.२ छ्त्रापडी, कम उमेरमा विवाह गर्ने र कम उमेर मै गर्भवती हुने कारणले महिलाको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्ने हुनाले सचेतना अभिवृद्धि गरिने छ ।

१०.३ अपाङ्गहरुको लागी आवश्यकता अनुसारको सहयोगी उपचार व्यवस्था, सहयोगी सामाग्री व्यवस्था गरिने छ ।

१०.४ लैंगिक हिंसामा परेका, वेवारिसे, ज्येष्ठ नागरिक, अलपत्र अवस्थाका बालबालिका, मानसिक समस्या भइ सडकमै रहेका असहाय व्यक्तिहरुलाइ अल्पकालीन स्वास्थ्य व्यवस्थापन एवं हेरचाहको लागी सार्वजनिक निजी साभेदारी र सहकार्यमा पुर्नस्थापना केन्द्र स्थापना एवं संचालनमा जोड दिइनेछ ।

१०.५ अपाङ्ग, अति गरीब, असहाय, वेपत्ता तथा शहीद का परिवार , जनयुद्ध र जनआन्दोलनका घाईतेलार्ई सहुलियत कोष को व्यवस्था गरी स्वास्थ्य वीमाको सुनिश्चित गरिने छ ।

१०.६. राष्ट्रिय वीमा कार्यक्रमलार्ई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न विशेष अभियान संचालन गरिने छ।

१०.७ नेपाल सरकारको विपन्न नागरिक औषधि उपचार निर्देशिका अनुरूप सबै नागरिकलाई निःशुल्क औषधि उपचार सुनिश्चित गरिने छ ।

१०.८ गाउँपालिक क्षेत्र भित्रका ६० वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई आधारभूत तथा निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा आवधिक रूपमा घरैमा गई प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । साथै ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि आँखाको उपचार निःशुल्क गरिनेछ ।

नीति ५.११ सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट संचालित स्वास्थ्य सेवामा गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य, अनुगमन तथा नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

रणनीतिहरू :

११.१ निजी क्षेत्रका स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्था (एलोपेथिक, आयुर्वेदिक, प्राकृतिक तथा अन्य बैकल्पिक सेवा) बाट दिईने, निदानात्मक, उपचारात्मक, प्रयोगशाला सेवा, थेरापी सेवाहरूको लागि मापदण्ड, निर्देशिका बनाई सोही अनुसार दर्ता गर्ने, संचालन अनुमति दिने तथा नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

११.२ एक जना जनस्वास्थ्य अधिकृत वा निरीक्षकको व्यवस्था गरी वातावरणीय सरसफाइ, सुर्ति जन्य तथा मदिरा नियन्त्रण, खाद्य स्वच्छता, औषधीको समुचित प्रयोग र समुचित उपचारको नियमन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

११.३ गाउँपालिकाभरिमा सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमन, नियमित अनुगमन, मूल्यांकन गर्न योजना बनाइ सोही अनुसार लागू गरिनेछ ।

११.४ गाउँपालिकाभित्र सरकारी, गैर सरकारी तथा निजी क्षेत्र बीचको सहकार्य तथा साभेदारीलाई प्रवर्द्धन तथा नियमन गरिनेछ ।

११.५ निजी तथा गैर सरकारी एवम वाट्य विकास साभेदार वाट संचालन हुने कार्यक्रमलाई गाउँपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।

११.६ प्राज्ञिक, पेशागत तथा व्यवसायिक संघ संस्थाहरूमा संचालन सम्बन्धी बनेका प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय नियम र मापदण्ड अनुसार दर्ता, नवीकरण, संचालन, अनुगमन र नियमन गरिनेछ ।

११.७ सबै तहका स्वास्थ्य संस्थाहरूको न्यूनतम सेवा मापदण्ड तयार गरी लागू गरिनेछ ।

११.८ गाउँपालिकाभरिमा सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमन, नियमित अनुगमन, मूल्यांकन गर्न एक निर्देशिका बनाइ सोही अनुसार लागू गरिनेछ ।

नीति ५.१२ स्वास्थ्य क्षेत्रमा नीतिगत, संगठनात्मक तथा व्यवस्थापकीय संरचनामा सुधार ल्याई स्वास्थ्य सुशासन कायम गरिने छ ।

रणनीतिहरू :

१२.१ स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवालाई जनमुखी सेवाको रूपमा सुनिश्चित गर्न र आवश्यक अनुगमन र सहयोगी सुपेरिवेक्षणका लागि गाउँपालिकास्तरीय स्वास्थ्य व्यवस्थापन तथा गुणस्तर सुनिश्चितता अनुगमन समिति गठन गरिने छ ।

१२.२ सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन समिति संचालन कार्यविधि तयार गरी एक समावेशी स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन समितिको गठन/पुनर्गठन गरिने छ ।

१२.३ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्था मा गुणस्तर सुधार उपसमिती गठन गरिने छ ।

१२.४ प्रत्येक चौमासिकमा पालिका स्तरिय बैठक र प्रत्येक महिनामा स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन समिति र स्वास्थ्य संस्था स्तरीय गुणस्तर सुधार समितीको बैठक लाई नियमित गरी सेवा प्रवाह र उपयोगितामा भएका समस्या समाधान तथा व्यवस्थापन गर्न पहल गरिने छ ।

१२.५ गाउँघर क्लिनिक र खोप क्लिनिकहरुलाई थप व्यवस्थापन गर्न सम्बन्धित समुदायकै सहभागीतामा क्लिनिक व्यवस्थापन समितीहरु गठन वा पुनर्गठन गरिने छ ।

१२.६ गाउँपालिका स्तर र स्वास्थ्य संस्था स्तरमा रहने समितीहरु मार्फत आएका उपयुक्त कार्ययोजनाहरुलाई पालिकाको वार्षिक कार्ययोजनामा संलग्न गरीने छ ।

१२.७ संघीय सरकार ,प्रदेश सरकार एवम दातृ निकाय वा व्यक्ति बाट प्राप्त सहयोग ,वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमहरुको तथ्यपरक वितरणमा पालिका स्तरिय स्वास्थ्य सुशासन एवं गुणस्तर सुनिश्चितता तथा अनुगमन समितिको सिफारिस लाई अनिवार्य गरिने छ ।

१२.८ स्वास्थ्य आमासमुहको बैठकहरुलाई नियमित गराउने र स्वास्थ्य शिक्षा, सुचना तथा संचार गर्ने कार्यलाई सुधार एवम व्यवस्थित गर्दै लगिने छ र स्वास्थ्य सुशासन कायम गर्नको लागी सामाजिक लेखापरीक्षण , सार्वजनिक सुनुवाई, नागरिक बडापत्र र बिज्ञहरु सहितका जिम्मेवार समितिहरुको व्यवस्था गरिनेछ । स्वास्थ्य सम्बन्धी गुनासो सुनुवाईको लागी पनि आवश्यक संयन्त्रको प्रयोग गरिने छ ।

१२.९ गाउँपालिका एवम् माताहतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा बिद्युतिय हाजिर प्रणाली लागु गरिनेछ ।

नीति ५.१३ खाद्य विविधीकरण र स्थानिय स्तरमा उपलब्ध खाद्य वस्तुहरुमा जोड दिदै पोषण व्यवहार परिवर्तन गर्ने तथा पत्रु खाना लाई निरुत्साहित गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रमहरु नियमित रुपमा संचालन गरिनेछ ।

रणनीतिहरु :

१३.१ खाद्य विविधीकरणमा जोड दिदै पोषण व्यवहार सुधार तथा पत्रु खाना लाई निरुत्साहित गर्ने सम्बन्धी सामाजिक ब्यवहार परिवर्तनका कार्यक्रमहरु लागु गरिने छ ।

१३.२ पोषण संवेदनशिल कृषि अभ्यास मार्फत अर्गानीक तथा पोषणयुक्त खाद्यवस्तु तथा स्थानीय जडिबुटी को उत्पादन प्रवर्धन गर्न, हरित गृह तथा प्रत्येक परिवारमा सुधारीएको करेशाबारी निर्माण गर्न र खानामा विविधीकरण गरी सुरक्षित तरिकाले उपभोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

१३.३ पोषणयुक्त बाल पौष्टिक आहार, दिवा खाजा लगायतका अन्य खाद्य पदार्थ उत्पादनका लागि पोत्साहन गरिनेछ र सोको गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने प्रावधान बनाईनेछ ।

१३.४ स्थानीय स्तरमै पौष्टिक खाद्यपदार्थको उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरणका लागी प्रोत्साहन र सहूलियत जन्य कार्यक्रमहरु संचालनमा ल्याईनेछ ।

१३.५ बहुक्षेत्रीय पोषण योजना कार्यक्रम, शिघ्र कुपोषणको एकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लगायत पोषणसँग सम्बन्धीत कार्यक्रम विस्तार, परिष्कृत एवं प्रभावकारी बनाइनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरुसँगको सहकार्यमा पोषण पुर्नस्थापना केन्द्रहरु आवश्यकता अनुसार स्थापना र विस्तार गर्दै लगिनेछ ।

१३.६ स्थानीय बजारमा खाद्य पदार्थमा मिसावट र अखाद्य पदार्थको उपयोग नियन्त्रण गरिने छ । स्वस्थ मासु तथा दुध उत्पादन विक्री बितरणको लागि नियमन गरिने छ । कुनै पनि तयारी खानेकुराहरुमा अनिवार्य लेवलिडको व्यवस्था गरिने छ ।

१३.७ दुईवर्ष मूनिका बालबालिकाको नियमित वृद्धि अनुगमन गरिनेछ । किशोर किशोरी, गर्भवति र २ वर्षमूनीका बच्चा र आमाहरुको पोषणको स्थीतिमा सुधार ल्याईनेछ ।

१३.८ महिला तथा बालबालिकाको पोषण अबस्था सुधारको लागी घरमानै पोषिलो खाना तयारी गर्ने सिपको विकास र प्रयोग गर्ने पद्धतीको विकास गर्दै लगिने छ ।

१३.९ गाउँका सबै वडाहरुलाई कमिकरुपमा पूर्ण पोषणयुक्त बनाउदै पूर्ण पोषणयुक्त गाउँ घोषणा गरिने छ ।

नीति ५.१४ जनसंख्या व्यवस्थापनलाई गाउँपालिकाको बिकासको मुल खम्बाको रुपमा संस्थागत गर्ने ।

रणनीतिहरु :

१४.१ गाउँपालिकाभित्र जन्म, मृत्यु, बिवाह, बसाइ सराई जस्ता ब्यक्तिगत घटना दर्ता कार्यलाई थप ब्यवस्थित गरिनेछ ।

१४.२ जनसंख्यासँग सम्बन्धित सूचनालाई योजना तर्जुमा गर्दा र कार्यक्रम बिकास गर्दा व्यापक रुपमा उपयोग गरिनेछ ।

१४.३ प्रसुति केन्द्रमा जन्मने सबै बालबालिलाई अनिवार्य रुपमा जन्म प्रमाण पत्र उपलब्ध गराईने छ ।

१४.४ समुदायस्तरमा भएका हरेक नवजात शिशु एवं मातृमृत्युको कारण पहिचान गर्न मृत्यु पश्चात गरिने भर्बल अटप्सि विधिलाई पद्धतीबद्ध गरिनेछ ।

१४.५ एकिकृत बस्ती व्यवस्थापन र बिकासका लागि अध्ययन एवं पैरबी गर्नुका साथै बस्ती बिकास योजना तर्जुमा गरी संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँगको समन्वय र सहयोगमा बस्ती व्यवस्थापन तथा बिकास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न जोड दिइनेछ ।

१४.६ स्वस्थ, सुखी परिवार बनाउन वडा समिति तथा स्वास्थ्य संस्थाहरुसँग समन्वय र सहकार्यमा ब्यवस्थित परिवार एवं परिवार योजना सम्बन्धि कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

नीति ५.१५ संकटाभिमुख अबस्था, प्रकोप ,विपद् र महामारी नियन्त्रण जस्ता कार्यका लागि सरोकारवाला सँगको समन्वयमा स्वास्थ्य सेवा प्रभावकारी रुपमा परिचालन गरिने छ ।

रणनीतिहरु :

१५.१ तोकिए बमोजिमका आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा सबै तहका स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट नियमित प्रवाह हुने ब्यवस्था मिलाईनेछ ।

१५.२ गाउँपालिकास्तरीय आपतकालीन एबम् विपद् पूर्व तयारी स्वास्थ्य योजना बनाई लागु गरिनेछ ।

१५.३ गाउँपालिका एवंम प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा जगेडा औषधीको भण्डारण (Buffer stock) को ब्यवस्था अनिवार्य गरिने छ ।

१५.४ संकटाभिमुख अवस्था, प्रकोप, विपद र महामारीका बेला आइपने स्वास्थ्य समस्यालाई तत्काल व्यवस्थापन गर्न गाउँपालिकास्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति को प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
गाउँपालिकास्तरीय विपद पूर्व सूचना जानकारी प्रणाली (Early Warning Reporting System) प्रभावकारी बनाईने छ ।

१५.५ आकस्मिक स्वास्थ्य अवस्थामा परि संकटमा रहेका व्यक्तिहरु (गर्भवती, सुत्केरी, सुत्केरी व्यथामा भएका महिला, नवजात शिशु, घाईते, अपाङ्ग) को लागी तत्काल यातायात खर्चको व्यवस्थापनको लागि कोषको स्थापना गरी तत्काल प्रेषण गरिएको स्वास्थ्य निकायमा लैजाने व्यवस्था मिलाईने छ तथा आवश्यक परेमा हवाई माध्यमबाट उद्धार समेत गर्न प्रदेश सरकार सँग समन्वय गरिनेछ ।

नीति ५.१६ गाउँ भित्र उत्पादन हुने फोहोर एबम संक्रमण जन्य बस्तुहरुको उचित बिसर्जन र व्यवस्थापन गर्दै व्यक्तिगत, सामाजिक एबम संस्थागत सरसफाई को अबस्थामा सुधार ल्याइने छ ।

रणनीतिहरु :

१६.१ गाउँपालिका भित्र सरसफाई सम्बन्धी प्रबर्द्धन कार्यक्रम संचालन गरी घरेलु तथा संस्थागत चर्पी निर्माण, मानव मलमुत्रको स्थलगत संचय गर्ने सेप्टिक ट्यांक र त्यस्तो संयन्त्रबाट निस्काशन हुने स्थलगत भूमिगत सोचन हुने संयन्त्र बनाउन अनिवार्य गरिने छ ।

१६.२ आर्थिक रुपमा विपन्न वर्गहरुलाई निजी चर्पी, सेप्टिक ट्यांक वा त्यस्तै अन्य संयन्त्र बनाउनको लागि पालिका स्तरबाट सहूलियतको व्यवस्था गरिने छ ।

१६.३ गाउँपालिकालाई खुल्ला दिशा पिसाब मुक्त पालिका कायम गर्दै लगिने छ र सार्वजनिक या खुल्ला स्थानमा दिशा पिसाब गर्न रोक लगाइने छ ।

१६.४ गाउँपालिकाक्षेत्र भित्र मानिसहरुको आवागमनको चाप विचार गरी आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक स्थानहरुमा सार्वजनिक शौचालयहरुको निर्माण गर्दै लगिनेछ ।

१६.५ गाउँपालिका भित्र फोहोर पानीको पुन प्रयोग सम्बन्धित घरपरिसर भित्रै भूमिगत सोचन वा अन्य प्रविधिबाट व्यवस्थापन गर्न अभिप्रेरित गरिने छ ।

१६.६ गाउँपालिका भित्र उत्पादन हुने फोहोरमैला व्यवस्थापनमा फोहोरमैलाको संकलन र पुनप्रयोग को सिद्धान्तलाई उपयोग गर्दै निजि क्षेत्र को साभेदारीलाई अभिप्रेरित गरिने छ ।

१६.७ कुनै पनि व्यवसायिक क्षेत्रबाट उत्पादन हुने फोहोर पानी, रसायन एबम अन्य फोहोर मैला को व्यवस्थापन प्रचलित कानून बमोजिम सम्बन्धित निकाय ले अवलम्बन गर्न नियमन गरिने छ ।

१६.८ निजि जग्गा र सार्वजनिक स्थानमा भएका पानीका स्रोतहरुलाई संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै सुरक्षित खानेपानी को पहुँच गाउँका सबै घर धुरीहरुमा विस्तार गर्दै लगिने छ ।

१६.९ गाउँपालिका भित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि फोहोर संकलन गर्ने बाल्टिन, संक्रमण दुषणनिवारण र निर्मलीकरण गर्ने सम्बन्धि आवश्यक औजार र सामग्री हरु, प्लासेन्टा पिट र फोहोर जलाउने खाडल को मापदण्ड अनुसार व्यवस्था गरिने छ ।

१६.१० गाउँपालिका भित्रका सार्वजनिक स्थान वा जनसंख्याको बढी चाप भएको क्षेत्रमा फोहोर संकलन केन्द्र स्थापना गरि उचित व्यवस्थापन गरिने छ ।

१६.११ गाउँपालिका भित्रका सबै स्वास्थ्य संस्था एवम सार्वजनिक स्थलहरुमा फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा संक्रमण नियन्त्रण सम्बन्धि कार्यलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

१६.१२ संक्रामक रोगहरुको रोकथाम, नियन्त्रण र निवारण गर्न हाल संचालित क्षयरोग, कुष्ठरोग, एच. आई. भि. एड्स, किट्जन्यरोग सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धीत निकाय सँगको समन्वयमा अनुगमन गरी सोको प्रभावकारी रुपमा संचालन गरिने छ, र आवश्यकता अनुसार परिमार्जित गरिने छ ।

१६.१३ गाउँपालिका भित्रका सरकारी, गैर सरकारी र साभेदार संस्थाहरुको समन्वयमा विभिन्न सरुवा रोग विरुद्धको अभियान र कार्यक्रमहरु संचालन गरिने छ ।

१६.१४. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सरसफाई सम्बन्धि बानी व्यवहार परिवर्तन जस्तै: साबुन पानीले हात धुने, शुद्ध पानी पिउने, चर्पिको प्रयोग गर्ने जस्ता व्यवहार परिवर्तनका क्रियाकलापलाई व्यवस्थित गरिने छ ।

नीति ५.१७ जनस्वास्थ्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नका लागि प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक तथा प्रेषण सेवाको विकास तथा बिस्तार गरिने छ ।

रणनीतिहरु :

१७.१. गाउँपालिकाभित्र समुदाय, स्वास्थ्य संस्था तथा सबै बिद्यालयहरुमा स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था गरिने छ ।

१७.२ समुदायमा बितरण गरिएको खानेपानी तथा व्यवसायिक रुपमा उपलब्ध खानेपानीको निरन्तर गुणस्तर परीक्षण गरिने छ ।

१७.३ घर, समुदाय, बजार तथा स्वास्थ्य संस्थाको फोहोरको उचित विसर्जन र व्यवस्थापन गरिने छ ।

१७.४ गाउँको एकिकृत जीवन प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई गाउँवासीको आय र आयु बृद्धी सँग जोडी स्वस्थ र सम्बृद्ध समाज निर्माणका लागि प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१७.५ श्वासप्रश्वास रोगको कारक मानिएको घरभित्र हुने धुँवा नियन्त्रण गर्न सुधारिएको चुलो वा गोबर ग्यास प्रयोग गर्ने एवम व्यवस्थित भान्साको प्रयोग गर्न र प्रत्येक गाउँवासीको घरमा व्यवस्थित करेशाबारी निर्माणमा अभिप्रेरित गर्न गाउँपालिकाले समेत अनुदान दिने गरी सबै वडाहरुमा नियमित कार्यक्रम संचालन कार्य नितिका आधारमा गरिनेछ ।

१७.५ गाउँभित्र प्लाष्टिक जन्य तथा पोलिथिन व्यागको प्रयोगलाई न्युनिकरण र नियन्त्रण गर्न कपडाको भोला उत्पादन र प्रयोगका लागि गाउँवासीलाई प्रोत्साहित गर्दै प्लाष्टिक रहित गाउँ निर्माणको अभियानलाई अगाडी बढाउदै लगिनेछ ।

१७.६ मातृ मृत्यु, नवजात शिशु मृत्यु र बालमृत्यु घटाउन सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, खोप, परिवार नियोजन, किशोरावस्था लगायतका प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवालालाई जनताको सहज पहुँचमा पु-याईनेछ ।

१७.७. गाउँपालिकाभित्र खानेपानी, हावा, ध्वनीको गुणस्तरको मापदण्ड निर्धारण, कार्यान्वयन र नियमन गरिनेछ ।

१७.८. जलवायु परिवर्तन, मौसम परिवर्तन, काम र कार्यस्थलका कारणले स्वास्थ्यमा पर्ने हानीबाट बचाउन सरकारी तथा निजी सबै क्षेत्रहरूसंग समन्वय गरी स्वास्थ्य सचेतना सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

नीति : ५.१८ आयुर्वेद तथा गाउँपालिकामा प्रचलित बैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीहरूको आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा विस्तार गरी समन्वयमाक रुपमा सेवा प्रवाहलाई ब्यबस्थित गरिनेछ ।

१८.१ आधारभूत आयुर्वेद एवं बैकल्पिक चिकित्सा सेवा निःशुल्क रुपमा प्रदान गर्न प्रदेश तथा संघ संगको समन्वयमा पालिका स्तरमा आवश्यक संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गरिने छ ।

१८.२ राष्ट्रिय स्वास्थ्य कार्यक्रम संग एकिकृत गर्दै आयुर्वेद एवं बैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीबाट सेवा प्रदान गरिनेछ ।

७. संस्थागत संरचना

यस गाउँ स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीतिमा भएका प्रावधानहरू कार्यान्वयनका लागि देहाय बमोजिम व्यवस्था गरिने छ

७.१. नीति कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाको नेतृत्वमा स्वास्थ्य संस्थाहरू रहने छन् । गाउँपालिकास्तरमा पालिका स्तरीय अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।

७.२ मानव संसाधन विकासका लागि प्रदेश सरकार, प्रदेश लोक सेवा, ट्रष्ट, स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान वा मेडिकल कलेज र अन्य स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन गर्ने निकायहरू संग क्षमता अभिवृद्धिका लागि समन्वय गरिनेछ ।

७.३ स्वास्थ्य संस्थाहरूमा ल्याव सेवा, आँखा र दन्त उपचार सेवा र प्रत्येक वडामा एउटा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र तथा आवश्यकता अनुसार थप सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई स्थापनाको लागि प्रदेश तथा संघीय सरकारसँग समन्वय एवं सहजीकरण गरिने छ ।

७.४ संघिय एवम प्रदेश सरकार संगको समन्वयमा स्वास्थ्य संस्थाहरूको पूर्वाधार स्तरवृद्धि योजना तयार गर्दै लागु गरिने छ ।

७.५ प्रदेश सरकार मानव विकास संसाधन विकास केन्द्र र साभेदार संस्थाहरूको समन्वयमा स्वास्थ्यकर्मीहरूमा जन स्वास्थ्य तथा उपचार सेवा प्रवाह सम्बन्धी ज्ञान र सिप अभिवृद्धिका लागि आवश्यकता अनुसार विभिन्न प्याकेजमा तालिम तथा पुर्नताजगि तालिमको संचालन गरिनेछ ।

७.६ सबै वडाहरू र गाउँ स्तरमा सर्वसुलभ औषधि वितरणका लागि फार्मेशीहरूको स्थापना गर्दै लगिने छ ।

८. आर्थिक पक्ष

यस नीतिको कार्यान्वयन मूलतः संघिय सरकार बाट प्राप्त हुने ससर्त अनुदान, निःसर्त अनुदान , विशेष क्षेत्र अनुदान र सहयोग, प्रदेश सरकार बाट प्राप्त अनुदान र सहयोग, दातृ निकाय बाट प्राप्त हुने अनुदान र सहयोग का साथै गाउँपालिकाको आफ्नो स्थानिय श्रोत यो नीति कार्यान्वयन को लागि प्रमुख आर्थिक स्रोत हुने छ । यस नीतिमा रहेका उद्देश्यहरू हासिल गर्न गाउँपालिकाका सबै शाखाहरूको कार्यक्रम तथा बजेटमा तालमेल मिलाई सबै नीतिमा स्वास्थ्यको अवधारणालाई अगाडी ल्याइनेछ । नेपाल सरकार र कर्णाली प्रदेश सरकारको नियमित वार्षिक कार्यक्रम मार्फत यस नीतिले अवलम्बन गरेका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू सम्बोधन गराउन पहल गरिनेछ । हरेक वर्ष कालिमाटी गाउँपालिकाको वार्षिक कुल बजेटको न्यूनतम १० प्रतिशत रकम स्वास्थ्य क्षेत्रमा विनियोजन गरिनेछ र आगामी दिनमा यसलाई अझ बढाउँदै लगिने छ ।

यसका साथै यो नीति कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकास साभेदारहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरू, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू र निजी क्षेत्रसँग समेत समन्वय, सहकार्य र साभेदारी गरी आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन गर्न पहल गरिनेछ ।

९. अनुगमन र मूल्यांकन

यस नीति कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने र अपेक्षित नतिजा र प्रतिफल प्राप्तिको मूल्यांकन गर्ने दायित्व सामाजिक विकास समिति, गाउँपालिका स्तरीय स्वास्थ्य सुशासन एवं गुणस्तर सुनिश्चितता तथा अनुगमन समिति, स्वास्थ्य शाखा र गाउँस्तरबाट गठन भएका संगठनात्मक संरचनाहरूको हुनेछ। यसको लागि सामाजिक विकास समिति, स्वास्थ्य तथा सरसफाई शाखा र गाउँस्तरबाट गठन भएका संगठनात्मक संरचनाहरूको क्षमता विकास गरिनेछ। वडा समितिहरू एवम अन्य सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्यमा सहभागितामुलक अनुगमन प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ। प्रत्येक पाँच वर्षमा यस नीतिको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन र अद्यावधिक गर्दै लगिनेछ।

१०. जोखिम

गाउँस्तरबाट प्रत्येक वर्षको लागि तय गरिने बजेट तथा कार्यक्रमको आय व्ययको पूर्वानुमान नै सुदृढ र व्यवस्थित हुन सकेन भने नीति कार्यान्वयनमा असर पर्न सक्ने देखिन्छ। संघ, प्रदेश र अन्य दात्री निकायबाट प्राप्त बजेट तथा कार्यक्रमहरूलाई यस स्वास्थ्य नीति संग एकीकृत गर्न सकिएन भने पनि यो नीति कार्यान्वयनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न सक्छ। गाउँपालिका भित्र स्थापना गरिने संगठनात्मक संरचनाहरू प्रभावकारी रूपमा परिचालन हुन नसकेमा पनि यो नीति कार्यान्वयनमा बाधा पर्न सक्छ। यसका लागि गाउँ स्तरबाट अवलम्बन गरिने वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमहरू र दातृ निकायका कार्यक्रमहरूलाई कालिमाटी गाउँपालिकाको नीति संग एकीकृत गर्दै बजेट विनियोजन र कार्यान्वयनमा ध्यान दिन आवश्यक छ। त्यसै गरी संघिय सरकार र प्रादेशिक सरकारबाट समेत यो नीति कार्यान्वयनमा आवश्यक आर्थिक, भौतिक र प्राविधिक सहयोग र समन्वय गर्नुपर्ने देखिन्छ।

११. नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना

नीति कार्यान्वयनका लागि कालिमाटी गाउँपालिकाले आवश्यक स्वास्थ्य ऐन, निर्देशिका, कार्यविधी आदि तर्जुमा गर्नेछ। स्वास्थ्य सँग सम्बन्धित आवश्यक ऐन कानून, नियमावली तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नेपालले गरेका प्रतिवद्धताको अधीनमा रही यस नीति तथा रणनीतिहरू कार्यान्वयनको लागि आवश्यक योजना बनाउने छ। यही योजना अनुसार वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माण कार्यान्वयन गरिनेछ। वार्षिक रूपमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको समीक्षा गरी पुनरावलोकन गरिनेछ।

१२. खारेजी

हाल सम्म यस कालिमाटी गाउँपालिकामा स्वास्थ्य नीति तयार गरि लागू नभएकोले खारेजीको व्यवस्था गर्नु नपर्ने देखिन्छ।